

Ekonomická nejistota

Nedávná data STEM ukazují, že v loňském roce (2022) vnímala více než polovina domácností pokles příjmů. Podle dat z šetření *Život k nezaplacení* na začátku roku 2023 nebyly domácnosti s příjmem pod mediánem (tedy polovina populace) ze svých příjmů schopné téměř nic ušetřit, silněji toto přitoc dopadlo na domácnosti s dětmi. Ekonomickou nejistotu dlouhodobě zažívá 30 - 40% obyvatel Česka (Trlifajová, 2021). Co ji ovlivňuje?

Nízké příjmy a nejistota na trhu práce

Česká republika má v kontextu EU dlouhodobě nízký počet nezaměstnaných, ani počet příjemců dávek není příliš vysoký. Výzvou, která se dotýká širokého spektra obyvatel, jsou nicméně nízké mzdy a nejisté příjmy. V literatuře se tyto procesy popisují přes tzv. prekarizaci práce. Ta se vyznačuje nejistotou ohledně trvání¹, omezeným statusem a garancí (legislativní) ochrany², nízkými příjmy³ a nízkou kontrolou nad (vyjednáváním) pracovními podmínkami⁴. Prekarizace dnes dopadá na široké spektrum obyvatel od pracovníků ostrahy nebo pokladní po architektky a akademiky. Nejzranitelnější jsou lidé, kteří jsou dlouhodobě v horším postavení na trhu práce, jako jsou migranti, menšiny (Romové), pečující, starší lidé nebo lidé s nízkou kvalitací, prekarizace ale ovlivňuje i situaci lidí, kteří jsou považováni nebo sami sebe vnímají jako střední třídu (stavebnictví, služby, pracovníci v kultuře nebo vědě aj.). Její efekty se neomezují pouze na práci / pracoviště nebo ekonomickou situaci domácností, ale ovlivňují i mimopracovní oblasti, jako je zdraví, rodinná situace a obecněji společenský život a soudržnost, pocit aktérství a zastoupení (Kalleberg & Vallas, 2018).

V Česku je v kontextu EU stále relativně vysoký podíl zaměstnanců pracujících na hlavní poměr (HP) se smlouvou na dobu neurčitou (OECD). I práce na HP se může vyznačovat řadou prekérních rysů⁵, u této skupiny je nicméně hlavním příčinou ekonomické nejistoty nízké mzdové ohodnocení a s tím spojená zranitelnost. Podle výpočtu pro rok 2022 nedosahovala více než na polovina úvazků v Česku na úroveň minimální důstojné mzdy⁶. Vedle toho jsou ale skupiny, které jsou specificky silně ovlivněny prekarizací: závislá činnost mimo pracovní poměr (DPP, DPČ aj.), agenturní pracovníci, OSVČ, zejména jde-li o skrytou závislou činnost (tzv. švarcsystém), lidé pracující v šedé ekonomice nebo na její hraně (spec. osoby v exekuci nebo insolventi), obecně marginalizované skupiny⁷. O prekarizaci se dále mluví v kontextu nových forem zaměstnání spojených s technologickými změnami (Piasna et al., 2022).

Majetková polarizace, bydlení

Nízké a nejisté mzdy jsou nejviditelnějším a nejsledovanějším faktorem, který ovlivňuje ekonomickou situaci domácností. Výzkumy z posledních let nicméně ukazují na rostoucí význam majetku, který se stává klíčovým determinantem sociálního statusu jedince. Extrémní koncentraci majetku, s negativními dopady na demokracii, lze pozorovat i v Česku (Komárek, 2021; *World Inequality Database*, 2023). Majetkové nerovnosti, zejména v oblasti bydlení, ale také násobí nejistotu

---

¹ Může jít např. o práci bez smlouvy nebo přes švarc systém, ale zařazují se sem i dočasné smlouvy nebo kombinace více smluv (kde není jasné, zda budou pokračovat a v jakém rozsahu).

² To se týká jak pracovních podmínek (např. dodržování bezpečnosti práce), tak i přístupu k sociální ochraně jako je nárok na pojistné dávky (ošetřovné, nemocenská, důchody, aj.) nebo placené zdravotního pojištění.

³ Nejde přitom jen o nízký příjem, ale i výkyvy v jeho výši (v závislosti na zadání, poptávce) nebo nutnost práce nad rámec základní doby (přesčas, noční směny, negarantované bonusy), aby zaměstnanec dosáhl na adekvátní odměnu

⁴ Sem na jednu stranu spadají věci jako nejistota ohledně pracovní domy, její časté změny (bez ohledu na potřeby zaměstnance). Na druhou stranu sem spadá ale i kolektivní zastoupení a možnost vyjednat na vyšší úrovni.

⁵ Např. nejistota ohledně rozložení pracovní doby, již zmiňované dočasné smlouvy, nízká mzda v kombinaci s nejistými bonusy, aj.

⁶ <https://www.dustojnamzda.cz>

⁷ Opakovaná nezaměstnanost a nízko-hodnocená zaměstnání, která neumožňují vystoupit z cyklu chudoby (Władyniak et al., 2019).

v každodenním životě. Deregulace nájmu, privatizace obecních bytových fondů i státní politiky vedly k dominanci vlastnického bydlení jako hlavní (de facto jediné) cesty, jak zajistit stabilní bydlení. Rychle rostoucí ceny bydlení nicméně přispívají k tomu, že vlastnické bydlení je dostupné pro stále užší skupinu domácností s vysokými příjmy. Poměr ceny bydlení vůči mzdám je v Česku z nejvyšších v EU (Linhart et al., 2022). U ostatních lidí, kteří v posledních letech vstupují na trh bydlení, se rodinná situace stává podstatným determinantem – ti, kteří nežijí v místě, kde mohou bydlení zdědit nebo nemají finanční podporu rodiny, mají ke stabilnímu bydlení podstatně omezenější přístup (Gibas, 2022). Vzniká zde nová společenská dělící majetková linie, mezi vlastníky a lidmi v nájmu, respektive těmi, kteří splácí úvěry na bydlení, která se zvyrazňuje zejména u mladších lidí. V literatuře se v tomto kontextu mluví o „krizi bydlení“⁸ nebo „prekaritě bydlení“ (Clair et al., 2019). Náklady na bydlení i jeho kvalita a stabilita mají jak ekonomické, tak neekonomické dopady do řady dalších oblastí života.

Rostoucí náklady na život a jejich disproporční dopady

Polarizace okolo dostupného bydlení odkazuje na obecnější dimenzi nejistoty – a to je otázka nákladů na život. Nejen příjmy, ale i náklady zásadně ovlivňují ekonomickou situaci domácností. Zde je možné mluvit o dvou základních oblastech. První z nich jsou dlouhodobě *Rostoucí náklady na základní potřeby*, které mohou disproporčně dopadat na některé skupiny. V kontextu vysokých nákladů na bydlení se do ekonomické nejistoty mohou dostat lidé se středními příjmy, u kterých jsou náklady na bydlení disproporčně vysoké k příjmům (spec. ve větších městech). Může jít ale také o náklady spojené se zdravotní péčí (zubařská péče, doplatky na léky) nebo vzděláním. U nízkopříjmových domácností také tvoří základní potřeby větší podíl nákupního koše. Druhou oblastí jsou *Jednorázové výkyvy* – plošný růst nákladů (energie, doprava, ceny potravin, aj.), které v absolutních číslech u domácností s nízkými příjmy znamená výrazně vyšší zásah do rozpočtu.

Příčiny:

V literatuře je prekarizace úzce spojována s proměnami trhu práce a veřejných politik, které vedou k přenesení rizik na zaměstnance v globalizované ekonomice (ILO, 2011). Některé procesy jsou obtížněji řešitelné na úrovni jednotlivých států – sem patří například globalizace trhu práce (mobilita výroby, konkurence mezi pracovníky, aj.) nebo růst významu globální akcionářských firem (důraz na rychlé investiční zisky), do určité míry i negativní dopady digitalizace a robotizace (úbytek nízkokvalifikovaných míst/zhoršování kvality⁹). Prekarizace je ale také spojována s liberalizací pracovního práva a klesajícím významem odborů/kolektivního vyjednávání, tedy slabým zastoupením pracujících a omezenou ochranou jejich práv. Odborové zastoupení v Česku je výrazně pod průměrem EU. Ve veřejných politikách se dlouho kladl se důraz na situaci nezaměstnaných, zatímco výše mezd nebo kvalita práce stály stranou pozornosti. V posledních letech roste evidence, že sociální politiky, které kvalitu práce nezohledňují, mohou přispívat k chudobě a růstu nerovnosti (Greer, 2016; Raffass, 2017). Na hrozbu růstu prekérní práce a její spojitost se zastoupením pracujících poukazují i aktuální dokumenty EU, jako je Evropský pilíř sociálních práv (Evropská komise, 2021).

Ekonomickou nejistotu domácností posiluje také proměna veřejných služeb (oslabování, privatizace) a sociálního státu (omezování na malou skupinu „nejpotřebnější“), v důsledku čehož roste význam finanční produktů (úvěry, pojištění, aj.) pro zajištění základních potřeb. Tento proces bývá označován jako financionalizace. V Česku je toto nejviditelnější v oblasti bydlení, z perspektivy financionalizace je ale také možné dívat na exekuce, které jsou disproporčně využívány nízkopříjmovými skupinami/v chudších regionech a vznikaly často z drobných půjček na základní potřeby a bydlení (Hábl et al., 2021). Zatímco u veřejných služeb je podstatným principem potřebnost, finanční produkty jsou posuzovány primárně na tržních principech (Berry, 2015; Kear, 2013). Lidé s nízkými a nejistými příjmy, nebo bez vlastního majetku jsou vnímáni jako rizikovější, a tedy mají některé služby dražší nebo na ně dosáhnou

---

⁸ Viz. Také aktuální číslo Sociologického časopisu, 2023, 59(2), <https://sreview.soc.cas.cz/en/magno/csr/2023/mn2.php>

⁹ Viz. Např. 'I'm not a robot': Amazon workers condemn unsafe, grueling conditions at warehouse <https://www.theguardian.com/technology/2020/feb/05/amazon-workers-protest-unsafe-grueling-conditions-warehouse>

jen za velmi problematických (predátorských) podmínek - případně na některé věci, které jsou zásadní pro pocit stability (jako je bydlení), vůbec nedosahují.

Odpovědi:

Jak vidíme již dnes na úrovni EU, pro veřejné politiky je důležité rozšířit pozornost nejen na problematiku nejohroženějších skupin, nezaměstnanosti nebo sociální vyloučení, ale obecněji na otázku ekonomické podmíněnosti kvality a důstojnosti života, které jsou klíčové pro integraci a plnohodnotné zapojení a participaci ve společnosti.

Nemluví se jen o dostupnosti práce, ale i její kvalitě, přičemž pro její zajištění je považován za klíčový sociální dialog, projednávání se zaměstnanci a jejich zástupci (Evropská komise, 2021). Vzhledem k rapidním změnám, které v oblasti zaměstnanosti zažíváme (opatření reagující na změny klimatu, nástup AI, aj.), a které lze očekávat i do budoucna, je důležité nejen posilování stávajících nástrojů ochrany, ale i hledat nové formy zastupování, spec. u skupiny, které tradiční odbory nezastupují (jako jsou pracující na dohody, platformové ekonomiky nebo osvč). Zapojení zaměstnanců přitom umožňuje nejen efektivnější nastavení veřejných politik, ale přispívá k větší legitimitě procesu a pocitu začlenění u skupin, které jsou jinak ohroženy ztrátou důvěry v současné demokratické uspořádání (Laruffa, 2022).

Na úrovni EU tímto směrem směřuje loni na podzim přijatá Směrnice o přiměřených minimálních mzdách¹⁰ (na plán její implementaci má Česko nyní dva roky) nebo projednávaná směrnice k pracovním podmínkám při práci prostřednictvím platform¹¹. Součástí příprav k této směrnici jsou i pokyny, která usnadňují organizování OSVČ¹².

Kvalitu práce a kolektivní zastoupení je možné zajišťovat i v rámci veřejných politik - jak v rámci stávajících projektů zaměstnanosti (kde toto kritérium běžně není zohledňováno), v rámci sociálního podnikání, v rámci veřejného zadávání, v podmínkách projektů z veřejných rozpočtů, a obecněji v hledání cest jak přispět k tvorbě kvalitních pracovních míst v dalších oblastech, kde je stát/obec významným aktérem (např. v rámci podpory zelené transformace). Může jít také o podporu družstevnictví, které může zlepšit pozici pro vyjednávání (jako dodavatel služeb) a posiluje participaci pracovníků.

Ekonomickou nejistotu lze snižovat i prostřednictvím veřejně poskytovaných služeb, které mohou reagovat jak na specifické formy chudoby, jako je energetické nebo dopravní chudoba, nebo obecněji vysoké náklady na život: např. lokální a komunitní sítě, komunitní energetika, péče o zdraví aj. V oblasti bydlení může jít o podporu a ochranu nájemníků nebo lidí s hypotékami, vyjednávání jejich práv, podporu alternativních forem k vlastnickému bydlení¹³.

Zdroje

- Berry, C. (2015). Citizenship in a financialised society: Financial inclusion and the state before and after the crash. *Policy & Politics*, 43(4), 509–525. <https://doi.org/10.1332/030557315X14246197892963>
- Clair, A., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2019). Constructing a housing precariousness measure for Europe. *Journal of European Social Policy*, 29(1), 13–28. <https://doi.org/10.1177/0958928718768334>
- Evropská komise. (2021). *Akční plán pro evropský pilíř sociálních práv*. Úřad pro publikace Evropské unie. <https://data.europa.eu/doi/10.2767/533398>
- Gibas, P. (2022). *Bydlení mladých v době krize* (Vydání první). Sociologický ústav Akademie věd ČR.

¹⁰ <https://www.consilium.europa.eu/cs/policies/adequate-minimum-wages/>

¹¹ <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/press-releases/2023/06/12/rights-for-platform-workers-council-agrees-its-position/>

¹² https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/cs/qanda_22_5805

¹³ Viz např. https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/samec_ed.-jak_zajistit_dostupne_bydleni.pdf

- Greer, I. (2016). Welfare reform, precarity and the re-commodification of labour. *Work, Employment and Society*, 30(1), 162–173. <https://doi.org/10.1177/0950017015572578>
- Hábl, R., et al.. (2021). *Proč je u nás 5 milionu exekucí? 20 let historie dluhových pastí*. Centre for Social Issues - SPOT. <https://www.pracevobci.cz/upload/studies/24/Jak-rostly-dluhy-FINAL.pdf>
- ILO. (2011). *From precarious work to decent work: Policies and regulations to combat precarious employment : background report*. ILO.
- Kalleberg, A. L., & Vallas, S. P. (Eds.). (2018). *Precarious work*. Emerald Publishing.
- Kear, M. (2013). Governing *Homo Subprimicus*: Beyond Financial Citizenship, Exclusion, and Rights. *Antipode*, 45(4), 926–946. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.2012.01045.x>
- Laruffa, F. (2022). Toward a post-neoliberal social citizenship? *Constellations*, 29(3), 375–392. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12599>
- Linhart, M., Hána, P., & Leško, J. (2022). *Property Index. Overview of European Residential Markets 11th edition*. Deloitte.
- Piasna, A., Wwysen, W., & Drahoukoupil, J. (2022). *The platform economy in Europe*. ETUI aisbl. <https://www.etui.org/publications/platform-economy-europe>
- Raffass, T. (2017). Demanding Activation. *Journal of Social Policy*, 46(2), 349–365. <https://doi.org/10.1017/S004727941600057X>
- Trlifajová, L. (2021). O ekonomických periferiích a omezení sociálního státu v Česku. In F. Outrata (Ed.), *Demokracie-jak dál? Rizika a výzvy pro Česko a svět*, pp. 59–85). Vyšehrad.
- Władyniak, L., Trlifajová, L., & Kudrnáčová, M. (2019). „Voni kvůli tomudle mě nikde nechťeli...“ *Zkušenosti dlouhodobě nezaměstnaných a příčiny jejich postavení na trhu práce*. Centrum pro společenské otázky – SPOT. <https://www.pracevobci.cz/upload/studies/8/SPOT-Zkusenosti-dlouhodobě-nezaměstnaných.pdf>